

<https://interscience.uz/>

ISSN 2181-1709 (P)

ISSN 2181-1717 (E)

SJIF: 3,546 (2020)

2022/№ 6

ТАЪЛИМ ВА
ИННОВАЦИОН
ТАДҚИҚОТЛАР

ОБРАЗОВАНИЕ И
ИННОВАЦИОННЫЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ

EDUCATION AND
INNOVATIVE
RESEARCH

**ТАЪЛИМ ВА ИННОВАЦИОН ТАДҚИҚОТЛАР
ОБРАЗОВАНИЕ И ИННОВАЦИОННЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
EDUCATION AND INNOVATIVE RESEARCH**

№ 6, 2022
июнь

Муассис: Бухоро давлат университети Фан ва таълим МЧЖ	07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ	
Бош муҳаррир: Маъмуров Баҳодир Бахшуллаевич	Ибрагимов Ф. Ўрта асрларда “Тиб қонунлари”га қисқартмалар ёзиш амалиёти	7
Жамоатчилик кенгаши раиси: Хамидов Обиджон Хафизович, Бухоро давлат университети ректори	Beshimov M K. Munzim zamondoshi ayniy xotiralarida	14
Тахририят кенгаши раиси: Махмудов Мэлс Ҳасанович	Юсупова М Ў Бухоро воҳаси маросимларида пишириладиган таомлар ва уларнинг бугунги кундаги аҳамияти хусусида	17
Масъул котиб: Акрамова Гулбахор Ренатовна	Абдурахманов А Ю 1960-1980-йилларда Сурхондарё вилояти қишлоқлари аҳолисига савдо хизмати кўрсатиш фаолияти	22
Техник муҳаррир: Давронов Исмоил Эргашевич	Nasilloev S. Sh. N. V. Xanikov tadqiqotlarida Buxoro tarixiy-me'moriy yodgorliklari ro'yxatining shakllantirishi.	30
Тахририят манзили: Бухоро шаҳар, Қ.Муртазов кўчаси, 16-уй	10.00.00 – ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ	
Телефон: +998(90)744-00-22	Бабаева Ш. Б. Основные приёмы формирования метода моделирования синтаксических понятий на уроках родного языка	38
E-mail: eirjournal2020@gmail.com	Шербекова Г. Я. Бухоро никоҳ тўйи олқишлари	44
Журналнинг электрон сайти: www.interscience.uz	Бекназарова Галина Время и пространство в творчестве русских писателей фантастов XX века	49
Журнал ОАК Раёсатининг 2021 йил 30 сентябрдаги 306/6-сон Қарори билан ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ, ФИЛОЛОГИЯ, ТАРИХ ФАНЛАРИ бўйича фалсафа доктори (PhD) ва фан доктори (DSc) илмий даражасига талабгорларнинг диссертация ишлари юзасидан асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар руйхатига киритилган	Эшанкулова А. Х., Тухтарова А. Ф. Эстетические взгляды и поэтика произведений Алексея Варламова	53
Босишга рухсат этилди: 15.06.2022 й. Қоғоз бичими 60x84 1/8. б/т.12,5. Буюртма рақами 12 «FAN VA TA'LIM» нашриётида чоп этилди. Бухоро шаҳар	Ishonxanova I. A. O'rta umumta'lim maktablarida alisher navoiy epik asarlarini o'rganishga innovatsion yondashuv	57
Журнал 28.07.2021 йилда 9305 рақами билан Ўзбекистон Оммавий ахборот воситалари давлат рўйхатидан ўтган	Жумаева Ф. Р. История изучения перехода частей речи в трудах узбекских учёных	61
Журнал 2020 йилда ташкил топди ва 2 ойда 1 марта чоп этилди. 2021 йил ноябрь ойдан бошлаб хар ойда 1 марта ўзбек, рус ва инглиз тилларида чоп этилади	Khaydarova I. A., Allayarova D. K. Phonetic regulations of the modern russian language	67
«Таълим ва инновацион тадқиқотлар» халқаро илмий-методик журналдан кўчириб босиш тахририятнинг розилиги билан амалга оширилади	Ибрагимов Х. Ҳ. Бадиий матнда градуонимларнинг ўрни (Тўра Сулаймон ижоди мисолида)	71
Маколада келтирилган фактларнинг тўғрилиги учун муаллиф масъулдир	13.00.00 – ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ	
	Чориев Р. К. Профессионал таълим мутахассисларини дуал тизими асосида касбий фаолиятга тайёрлаш методикаси	75
	Baymuratova I. learning problems of medical informatics	79
	Махсудов П.М. Бўлажак профессионал таълим ўқитувчиси ва устасини касбий фаолиятга тайёрловга инновацион ёндашув	83
	Махмудов В. В. Ёш футболчиларнинг жисмоний тайёргарлигини ривожлантириш	87

19.00.00 – ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ	
Zlyvkov V. L. Integrative possibilities of eclectism in the context of the opposition of scientific and humanistic approaches	228
Усманова М. Н. Роль внимания в регуляции интеллектуальной активности младших школьников	234
Lukomskaya S. A. The phenomenon of integration-disintegration in the dimensions of dialectics of modern psychological science	244
Останов Ш. Ш. Психологияда креативлик масаласининг назарий таҳлили	250
Назаров А. М. Показатели психологической устойчивости личности студента в образовательной среде ВУЗа	254
Ражабов М. Ж., Ражабова Х. Х. Манипуляция турлари ва одамларда репрезентатив тизимнинг ифодаланиши	258
Ганжиев Ф. Ф. Мактабгача таълим муассасаси тарбиячиларилари касбий компетентлигини тадқиқ қилиш услуби	263
Солиев Ф. С. Репрезентатив тизим ёрдамида суҳбатдош психотипини аниқлашнинг адекват оператив модели	271
Киличев А. А. Концепт «женщина» ва фразеологизмлар узбекского и русского языков в контексте аспектов лингвокультурологии	278
Djalolova M. A., Mamajonova Sh. K. O'smirlar xulqida nomoyishkorlik g'ayratlilik xususiyatlari tadqiq etish metodologiyasi	283
Мелиев Г. О. Бўлажак офицерларнинг ижтимоий-психологик компетентлигини шакллантириш масалалари тақлиф ва тавсиялар	289
Тилавов М. Х. Талабаларда альтруизм шаклланишининг психологик хусусиятлари	293
Shermatov F. T. Harbiy rahbarligiga nomzod kadrlarning kasb profессиogrammasini yaratishning ilmiy asoslari	301
Ismatova D. T. O'smirlardagi emotsional zo'riqishlar muammosining nazariy asoslari	307
Садикова Ф. М. Ўқитувчининг ижодий фаолиятини олиб боришда зарурий компетенциялар мазмуни	312
Jumayev N. Z. Talaba yoshlarda agressiv xulq-atvorning namoyon bo'lishining ijtimoiy-psixogik mexanizmlari	316
A'zamova M. A. Masofaviy ta'limda ta'limning integrativ va differensial yondashuvning psixologik ahamiyati	319
Sobirov A. A. Zamonaviy maktab o'quvchilarining ta'lim jarayonida psixologik salomatligi	323
Худойкулова Г. Б. Ўқувчилар гуруҳларида шахслараро фаоллик мотивациясини шакллантиришнинг психологик механизмлари	330
Ro'ziev U. M. Xavotirli bolalar, ijtimoiy fobiya namoyon etilishining o'ziga xos xususiyatlari	337
Ахмадов Н. Р. Ўсмирлар гуруҳида психологик муҳофаза мезонларини тадқиқ қилишнинг амалий -методик асослари	344
Рустамов Ш. Ш. Амалиётчи психологларнинг касбий компетентлик омилларини ўрганишнинг методологик асослари	350
Хакимова Ф. Х. Идентификация факторов семейных разводов и пути их предотвращения	354
Ғайбуллаев А. А. Спортчиларда казусли вазиятларда ҳиссий- иродавий сифатлар шаклланишининг психологик механизмлари	358
Каримжанова Ё. У. ОИВ инфекциясини ривожланиши ва унинг инсонлар эмоционал ҳолатларига таъсири	363
Ходжанов А.Р. Курашчиларни мусобақаларга психологик тайёрлашнинг ўзига хос йўллари ва мусобақага психологик тайёргарлик жараёнининг хусусиятлари	368
Омонов Ш. И. Рекламани идрок қилишда шахс ижтимоий установка компонентларининг таъсири	372
Тожиева Р.Қ. Маҳаллалар билан ишлаш оилаларга психологик хизмат	376
Kurbanov I. Kh. Conflicts of collision of views of the modern state, manifesting in innovative personality	381

ЎСМИРЛАР ГУРУҲИДА ПСИХОЛОГИК МУҲОҒАЗА МЕЗОНЛАРИНИ ТАДҚИҚ ҚИЛИШНИНГ АМАЛИЙ -МЕТОДИК АСОСЛАРИ

Ахмадов Назиржон Раҳмат ўғли
Бухоро давлат университети, Психология кафедраси ўқитувчиси
<https://orcid.org/0000-0002-1837-9878>

Аннотация: Ушбу мақолада ўсмирлар гуруҳида психологик муҳофаза мезонларини тадқиқ қилишнинг амалий -методик асослари ҳақида сўз боради. Бундан ташқари бугунги кунда ўзига хос хулқ-атвори, «Мен» лиги намоён этилишида шахслараро муносабат, идентификация, рефлексивлик жараёнларининг яққол таъсири кўриниб турган ҳар бир ўсмирлар гуруҳида меъёридан ортиқ безовталиқ, ҳиссий зўриқиши, руҳий тушкунлик ва асабийлик ҳолатларини ўз вақтида пайқаш ва бартараф этиши учун тегишли чора-тадбирларни қўлламай туриб, таълим-тарбия самарадорлигига эришиб бўлмаслиги ҳақида фикр боради.

Калит сўзлар: адекватлиқ, ноадекватлиқ, экстрверт- беқарор, экстрверт –барқарор, интроверт –барқарор, интроверт –беқарор, психологик муҳофаза

ПРАКТИЧЕСКИЕ И МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИЗУЧЕНИЯ КРИТЕРИЙ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ЗАЩИТЫ В ГРУППЕ ПОДРОСТКОВ

Назиржон Раҳматович Ахмадов
Бухарский государственный университет, преподаватель кафедры
психологии

Аннотация: В данной статье рассматриваются практические и методические основы изучения критериев психологической защиты в группе подростков. Кроме того, для своевременного выявления и устранения чрезмерной тревожности, эмоциональной напряженности, депрессии и нервозности в каждой группе подростков, личностное поведение которых сегодня ярко отражается в процессах межличностных отношений, идентификации, рефлексивности в проявлении «Я». существует мнение, что эффективность образования не может быть достигнута без принятия соответствующих мер.

Ключевые слова: адекватность, неадекватность, экстраверт-неустойчивый, экстраверт-устойчивый, интроверт-устойчивый, интроверт-неустойчивый, психологическая защита.

PRACTICAL AND METHODOLOGICAL BASES FOR STUDYING THE CRITERION OF PSYCHOLOGICAL PROTECTION IN A GROUP OF ADOLESCENTS

Akhmadov Nazirzjon Rakhmatovich
Bukhara State University, Teacher of the Department of psychology

Annotation: This article discusses the practical and methodological foundations for studying the criteria for psychological protection in a group of adolescents. In addition, for the timely detection and elimination of excessive anxiety, emotional tension, depression and nervousness in each group of adolescents, whose personal behavior today is clearly reflected in the processes of interpersonal relations, identification, reflexivity in the manifestation of «I». there is an opinion that the

effectiveness of education cannot be achieved without taking appropriate measures.

Keywords: adequacy, inadequacy, extravert-unstable, extravert-stable, introvert-stable, introvert-unstable, psychological defense.

Кириш: Психологик муҳофаза қилиш муаммоси ҳамиша инсоният олдида турган энг долзарб муаммолардан бири бўлиб келган. Зеро, инсоннинг ҳар жихатдан ижтимоий тараққиёти, шахс сифатидаги фаоллиги ва ўзини ўзи ривожлантира бориши кўп жихатдан ушбу жараёнга боғлиқдир.

Алоҳида таъкидлаш жоизки, шахслар ўзларининг маълум доирадаги психологик имкониятлари, ютуқлари, камчиликлари ҳақида етарли маълумотга эга бўлсалар, бу уларнинг ҳаётда учрайдиган ҳар қандай муваффақиятсизликларни осонлик билан бартараф этишга, ўз имкониятларидан янада кенгроқ фойдалана олишга, бир сўз билан айтганда, ўзлари ҳақида янада теран, ижобий ва ўзига хос ижтимоий қийматга эга бўлган тасаввурларнинг шаклланишига кенг имкониятлар яратади. Ўсмирлик даври эса худди шундай имкониятлар кўламини янада кенгайтириш учун муҳим босқич ҳисобланади. Шу боис мамлакатимизда ёшлар ва уларнинг тарбиявий имкониятлари алоҳида қадрият сифатида тобора юксакларга кўтарилмоқда.

Дарҳақиқат, бугунги кунда ўзига хос хулқ-атвори, «Мен» лиги намоён этилишида шахслараро муносабат, идентификация, рефлексивлик жараёнларининг яққол таъсири кўриниб турган ҳар бир ўсмирлар гуруҳида меъёридан ортиқ безовталиқ, ҳиссий зўриқиш, руҳий тушкунлик ва асабийлик ҳолатларини ўз вақтида пайқаш ва бартараф этиш учун тегишли чора-тадбирларни қўлламай туриб, таълим-тарбия самарадорлигига эришиб бўлмайди. Таълим-тарбия самарадорлиги заифлашган жойда эса шахс етарли даражада ривожланмайди.

Маълумки, ижтимоий психология фанида айнан психологик муҳофаза муаммосига бағишланган ва унинг барча йўналишларини батафсил баён этишга қодир илмий адабиётлар етарли бўлмаса-да, бугунги кунда фан оламида ва жамият тараққиётида психологик муҳофаза муаммосининг зарурлигини кўрсата олувчи ва унинг методологик илдизларини асослаб бера олувчи илмий тадқиқотларни алоҳида қайд этиш мумкин.

Мазкур адабиётларни таҳлил қилар эканмиз, улардаги психологик муҳофаза методологиясига тааллуқли айрим умумий жихатларни ижтимоий психология фани нуқтаи назаридан тадқиқ қилишимизга тўғри келади.

Чунончи, барча тадқиқотчилар ҳам ижтимоий психологиянинг методологик тамойилларига амал қилган ҳолда шахс психологик муҳофазаси учун муҳим бўлган у ёки бу жихатни назарий-илмий тарзда асослаб берадилар. Булар ичида шахс психологик муҳофазаси учун муҳим назарий-илмий аҳамият касб этувчи ижтимоий психологик вазифаларни аниқлашга қаратилган тадқиқотларни Г.М.Андреева, М.Г.Давлетшин, Ю.М.Забродин, Д.Карнеги, В.М.Каримова, Б.Д.Паригин, Т.Б.Снигирева, А.В.Филиппов, П.Н.Шихирев, Ғ.Б. Шоумаров, В.А. Ядов, Э.Ғ. Ғозиев; шахс фаоллиги билан боғлиқ тадқиқотларни К.А.Абульханова-Славская, Л.П. Гримак, Б.Ф. Ломов, Н.С. Лейтес, Э.А. Голубева, Б.Р. Қодиров, А.И. Липкина, А.В. Петровский, С.Л. Рубинштейн; ижтимоий установка билан боғлиқ тадқиқотларни А.Г. Асмолов, Ш.А. Надирашвили, Д.Н. Узнадзе, П.Н. Шихирев.

Психологик муҳофаза мезонларининг танланиши ва тадқиқ қилиниши асосан тадқиқотимизнинг биринчи бобида батафсил қайд этилган психологик муҳофаза ҳақидаги назарий-методологик тушунчаларга таянади. Жумладан, ҳар бир мезон маълум даражада ўсмир шахсидаги психологик муҳофаза имкониятларининг у ёки бу жихатларини очиб беришга хизмат қилади.

Бинобарин, ҳар бир тадқиқотни олиб бориш, унинг натижаларини илмий

таҳлил қилган ҳолда тегишли ҳулосалар қилиш учун шартли равишда у ёки бу мезонлар қабул қилинади. Худди шу қабул қилинган мезонлар ёрдамида тадқиқот мақсади, вазибалари, илмий ҳулосалар очиб берилади. Шу анъанага амал қилган ҳолда олиб борилиши лозим бўлган тадқиқотимизнинг илмий салоҳиятини яққолроқ кўрсатиш мақсадида ўсмирлар учун характерли бўлган ўзини ўзи психологик муҳофаза қилиш жараёнини очиб берувчи мезонларни танлаш ва тадқиқ қилиш услуби белгилаб олинди. Албатта, ҳар бир мезоннинг танланиши юқоридаги бобнинг биринчи ва иккинчи параграфларида қайд этилган илмий-фундаментал ғоялар асосида шакллантирилди.

Тадқиқотнинг методлари:

Рикс -Уэссман шкаласи бўйича ўсмирлар гуруҳида ўзини ўзи ҳиссий баҳолашга асосланган адекват ва ноадекват психологик муҳофаза кўрсаткичларининг респондентлар умумий сонига нисбат тутган ўринлари

№	5-синф				9-синф			
	адекватлилик		ноадекватлилик		адекватлилик		ноадекватлилик	
	шкаласи	%	шкаласи	%	шкаласи	%	шкаласи	%
1	III	57,4	IV	49,0	IV	56,2	I	57,3
2	I	52,8	II	47,5	III	48,5	II	54,5
3	II	52,5	I	47,2	II	46,5	III	51,5
4	IV	51,0	III	42,6	I	42,7	IV	43,8

Бешинчи ва тўққизинчи синф ўқувчиларидан олинган эмпирик маълумотларни синчиклаб ўрганадиган бўлсак, ўзини ўзи ҳиссий баҳолашга асосланган психологик муҳофаза кўрсаткичларида турли хил қонуниятлар мавжудлигини кўраимиз.

1. Тадқиқот мақсадига мос қўлланилган асосий ва қўшимча усуллар ҳамда жадвалдаги маълумотлар шундан гувоҳлик берадики, ўсмирликнинг дастлабки даврида ҳам, охириги босқичида ҳам ўзини ўзи ҳиссий баҳолашга асосланган психологик муҳофаза ҳақидаги тасаввурларнинг “адекват” ва “ноадекват” кўрсаткичлари ўртасидаги тафовутнинг унчалик катта эмаслигини таъкидлаш мумкин.

2. 5-синф ўқувчиларида ҳам, 9-синф ўқувчиларида ҳам “адекват” кўрсаткичлар кўлами талайгина миқдорни ташкил этиши, жумладан 5-синф ўқувчилари орасида ($n_1=2000$ га нисбатан) барча тўртала шкалани умумлаштирган ҳолдаги ўртacha умумий кўрсаткич миқдори нисбатан кўпроқ миқдорни, яъни 53,4% ни ташкил этган бўлса, бу миқдор 9-синф ўқувчиларига нисбатан ($n_2 = 2000$) олганда эса 48,5% га камайганлигини кўриш мумкин. “Ноадекват” кўрсаткичлар миқдори эса 5-синф ўқувчилари орасида нисбатан камроқни яъни 46,6 % ни, 9-синф ўқувчилари орасида нисбатан кўпроқ миқдорни, яъни 51,5%ни ташкил этганлиги билан характерланади. Олинган бу кўрсаткичлар ўсмирлик даврида ўзини ўзи ҳиссий баҳолаш жараёни ва унинг психологик муҳофаза жараёнига нечоғлиқ мутаносиблик жиҳатлари ва унинг динамикаси ҳақида таҳлиллар олиб бориш имкониятини очиб беради.

3. Олинган маълумотларга асосланиб Рикс-Уэссман шкаласи бўйича ўзини ўзи ҳиссий баҳолашга асосланган “адекват” ва “ноадекват” психологик муҳофаза кўрсаткичларининг респондентлар умумий сонига нисбатан тутган ўринлари белгиланади. Жумладан, 5-синф ўқувчилари орасида белгиланган тўрт шкаладаги адекват кўрсаткичлар бўйича 1-ўринни III шкала ҳиссий кўтаринкилик кўрсаткичлари (57,4%) эгаллаган бўлса, 9-синф ўқувчилари орасида эса мазкур йўналиш бўйича 1-ўрин IV шкалага ўз-ўзига ишончлилик шкаласига тааллуқлилиги (59,9%) маълум бўлди. Шунингдек, 5-синфдаги адекват кўрсаткичлар кўламида 2-ўрин I шкалага(52,8%), 3-ўрин II шкалага (52,5%), 4- ўрин эса IV шкала (51,0%) га тўғри келди. 9-синф ўқувчилари орасидаги ўзини ўзи ҳиссий баҳолашга бўлган адекват кўрсаткичлари

кўламида эса 2-ўрин III шкалага (48,5%), 3-ўрин II шкалага (46,5%) ва охириги 4- ўрин I шкалага (42,7%) тўғри келиши билан характерланади. Ўзини ўзи ҳиссий баҳолашга бўлган ноадекват кўрсаткичлар кўлами бўйича 5- синфда ўқувчилар орасида 1- ўрин IV шкалага, 2- ўрин II шкалага (47,5%), 3- ўрин I шкалага (42,7%), 4- ўрин III шкалага (42,6%) тўғри келган бўлса, бундай кўрсаткичлар 9-синфга келиб бир оз ўзгарганлигини кузатиш мумкин. Яъни 1-ўрин I шкалага (57,3%), 2- ўрин II шкалага (54,5%), 3- ўрин III шкалага (51,5%) 4-ўрин IV шкалага (43,8%) тўғри келиши яққол номоён этилди. Олинган бу кўрсаткичлар ҳар бир ўсмирга индивидуал ёндашув имкониятларини излашда муҳим аҳамият касб этади.

Шахс динамик хусусиятлари доирасидаги психологик муҳофаза мезонлари номоён этилишининг ўртача умумий типик кўрсаткичлари (9 – синф)

Объект		Мезон															
		№ 1 n=210	%	№ 2 n=150	%	№ 3 n=100	%	№ 4 n=75	%	№ 5 n=50	%	№ 6 n=300	%	№ 7 n=250	%	Ж а ми n	%
I	А	20	28.5	40	57.0	30	37.0	50	45.0	40	57.0	30	46.0	20	40.0	235	44.8
	Б	50	71.5	30	42.0	50	62.0	60	54.0	30	42.0	40	53.0	30	60.0	290	55.2
	жа ми	70	33.3	70	22.0	80	26.0	110	29.4	70	28.0	70	25.0	50	20.0	520	10.0
II	А	40	66.7	30	40.0	40	64.0	40	39.0	30	50.0	40	47.0	40	47.0	270	48.9
	Б	20	33.3	40	60.0	20	35.0	70	60.0	30	50.0	50	52.0	40	53.0	280	51.1
	жа ми	60	28.6	70	23.0	60	20.0	110	30.7	60	24.0	90	31.0	80	34.0	550	10.0
III	А	20	66.7	50	57.0	50	56.0	30	53.0	20	40.0	30	42.0	30	42.0	235	51.0
	Б	10	33.3	30	42.0	30	43.0	30	46.0	30	60.0	40	57.0	40	57.0	220	49.0
	жа ми	30	14.3	80	27.0	80	29.0	60	17.0	50	20.0	70	23.0	70	28.0	460	10.0
IV	А	20	40.0	40	48.0	20	41.0	40	47.0	20	41.0	30	50.0	20	44.0	20	44.0
	Б	30	60.0	40	51.0	40	58.0	40	52.0	40	58.0	30	50.0	20	55.0	250	55.0
	жа ми	50	23.8	80	26.0	70	23.0	80	22.0	70	28.0	60	20.0	40	18.0	460	10.0
Ж а м и	А	110	52.3	160	50.7	149	49.7	160	42.7	119	47.6	140	46.7	110	44.0	948	47.4
	Б	100	47.7	155	49.3	151	50.3	153	57.3	131	52.4	160	53.3	140	56.0	1052	52.6
Хаммас и :	210	100	150	100	100	100	750	100	500	100	3000	100	2500	100	2000	100	

I. Экстреверт- беқарор

II. Экстреверт -барқарор

III. Интроеврт -барқарор

IV. Интроеврт -беқарор

«А»- шахс динамик хусусиятлари доирасидаги адекват кўрсаткичлар миқдори

«Б»- шахс динамик хусусиятлари доирасидаги ноадекват кўрсаткичлар миқдори

Авалло шунини айтиш керакки, ўсмирлар гуруҳида ҳар бир ўсмир шахсини психодиагностик ўрганиш натижаларига мувофиқ улардаги психотизм, невротизм ва депрессиянинг маълум даражада яққол намоён этилиши кузатилсада, ўсмирлар гуруҳининг фаолият самарадорлигига қараб фрустрацияга чидамлилиқни шакллантириш, муваффақиятсизлиқни енгиш орқали психологик муҳофаза механизмларини ҳосил қилишлари муҳим аҳамият касб этади. Тегишли таҳлиллар шунини кўрсатадики, психологик ҳимоя механизми ўсмир шахсини психофизиологик жиҳатларига, яъни олий асаб тизимининг қуввати, мувозанати, ҳаракати, лабиллиги, пластиклиги акс этган “Мен”ининг кучига боғлиқ. Бу “боғлиқлик”ни таҳлил қилиш орқали ҳар бир ўсмир учун характерли бўлган психологик муҳофаза механизмлари ҳақида тегишли маълумотга эга бўлиш мумкин.

Энди, бевосита қўлга киритилган эмпирик маълумотлар таҳлиliga ўтамыз. Келтирилган жадвалларда ўсмирларнинг ҳар бир динамик хусусият доирасидаги психологик муҳофаза кўрсаткичлари (“а-адекват”, б-ноадекват”) қийёсий тарзда яъни ўсмирликнинг бошланиши арафасида турган 5-синф ўқувчилари ҳамда ўсмирликнинг якуний босқичида турган 9-синф ўқувчилари мисолида ўрганилди. Ҳар бир ўсмир (респондент) билан тадқиқот макссадига мос методика талаблари асосида индивидуал ишлар олиб борилди. Контент-таҳлил учун қўшимча саволномалар ва анкета сўровномалари ўтказилиб, унинг натижалари умумий методика натижаларига мос равишда тадқиқ қилинди. Маълумотларнинг ишончлилиқ даражаси эса математика-статистик мезонлар билан текширилди ва маълум ҳулосалар қилинди.

Тадқиқот давомида шу нарса аён бўлдики, бугунги кунда барча таълим муассасаларида ҳар бир ўсмир шахси ўзига хос ва ўзига мос индивидуал услубни намоён этган ҳолда маълум бир ўқув топшириқларини бажаради, ёки бўлмаса мавжуд индивидуал имкониятлари асосида ўқув фаолиятидаги айрим муваффақиятсизлиқлардан ўзини ҳимоя қилади. Лекин кўп ҳолларда ўсмир ўзидаги мавжуд динамик хусусиятларга мос (адекват) тарзда ҳаракат қила олмаслигидан қийналади. Бу ҳолатга катталар томонидан унчалик жиддий эътибор қаратилмаганлигининг оқибатида ўсмирда ўзини ўзи психологик муҳофаза қилиш механизми етарли даражада ишламаслиги мумкин. Шу нуқтаи назардан қуйидаги жадвалларда (3.14, 3.15) келтирилган маълумотлар тегишли ҳулосалар чиқариш имконини беради. Бинобарин, тақдим этилган кўрсаткичлар респондентларда намоён бўлувчи шартли равишда қабул қилинган иккита мезон, яъни “А” мезони шахс динамик сифатлари доирасидаги адекват кўрсаткичлар миқдорини билдирса, “Б” мезон кўрсаткичлари эса шахс динамик сифатлари доирасидаги ноадекват кўрсаткичлар миқдоридан гувоҳлик беради. Ҳар иккала мезон кўрсаткичлари шартли ва нисбий тарзда талқин қилинади ва бу талқиннинг ишончлилиги, ҳаққонийлиги эса олдиндан қўшимча усуллар, контент-таҳлиллар ва индивидуал савол-жавоблар ҳамда сўровномаларнинг натижаларига таянган ҳолда таъминланади.

Хулоса: Мамлакатимизда ўзига хос изчиллик билан амалга оширилаётган ижтимоий, сиёсий, иқтисодий ва маънавий ислохотларнинг туб негизида энг аввало ҳар бир инсоннинг кадр–қиммати, ақл–заковати, маънавий салоҳияти ва ўзига хос ижтимоий психологик тараққиётига хизмат қилувчи омиллар ётади. Зеро, бу омилларни ҳар жиҳатдан муҳофаза қилиш башариятнинг энг олий неъматини ҳисобланган шахснинг муҳофаза қилиш демақдир. Шу билан бирга шахсдаги ўзини ўзи турли хил муваффақиятсизлиқдан, турли хил салбий ҳолатларга тушиб қолишдан ҳимоя қила олиш тизимини ўрганиш, тадқиқ қилиш ва ривожлантириш масаласи ҳам ўта муҳим аҳамият касб этишини унутмаслик керак бўлади. Тадқиқотимиз давомида олиб борилган барча илмий–услубий ишлар ва уларнинг эмпирик натижаларига асосланган илмий-назарий мушоҳадалар худди шу масаланинг моҳиятини ва аҳамиятини очиб беришга хизмат қилади. Чунончи ўтказилган барча назарий ва амалий тадқиқотлар асосан қуйидаги умумий ҳулосаларга келишимизга сабаб бўлди:

1. Ижтимоий психологиядаги илмий–назарий ва методик адабиётлар таҳлили шахс фаоллиги ва ижтимоий тараққиётининг таъминланиши учун муҳим йўналиш ҳисобланган ўсмирлик даври учун характерли бўлган ўзини ўзи психологик муҳофаза қилиш жараёнини махсус таҳлил қилишга бағишланган тадқиқотларнинг ниҳоятда тақчил эканлигини кўрсатади. Ҳолбуки, ҳар қандай шахс, айниқса, ўсмирлик даврида унинг ижтимоий тараққиётига салбий таъсир этиши мумкин бўлган турли хил муваффақиятсизликлардан, ички зиддиятлардан, юқори даражадаги стресс ҳолатларига тушишдан вақтидаёқ ўзини ўзи психологик муҳофаза қила олишга тайёр бўлсагина, у етарли даражада фаолият ва фаоллик кўрсата олади. Бундай фаолият ва фаолликнинг таъминланиши эса ҳар бир ўсмирда шаклланаётган ўзини ўзи психологик муҳофаза қилиш жараёнига дахлдор бўлган ўзига хос ижтимоий психологик ҳолатларни тадқиқот предмети сифатида ўрганишни, тадқиқ қилишни ва тегишли илмий-амалий ҳулосалар чиқаришни тақозо этади.

2. Ўсмирларда ўзини ўзи психологик муҳофаза қилиш жараёнига таъсир қилувчи ва айни пайтда тадқиқот предметиға айлантирилган мезонларнинг ҳар бири ўзига хос муҳофаза омили, белгиси, динамикаси ва иерархик тизимиға эға эканлиги ва бу умумий психологик муҳофазанинг бир–бириға боғлиқ иерархик занжирни мустаҳкамлашға ҳамда мукаммаллаштиришға хизмат қилиши билан алоҳида характерланади. Шу нуқтаи назардан мақсур мезонлар талқини шахснинг ўзини ўзи психологик муҳофаза қилиш тизими ҳақида эмпирик маълумотлар бериш мумкинлигини исботлади. Жумладан: Ижтимоий ҳолат безовталиги (1-омил)нинг психологик муҳофаза мезони–адекват психологик ҳимоя, психологик муҳофаза белгиси ижтимоий меъёрий фаоллик, психологик муҳофаза иерархияси–А) мактаб ҳаёти билан боғлиқ фаоллик, Б) ўзини ўзи баҳолаш, В) шахслараро мулоқот билан боғлиқ эканлигини, ўзини ўзи ҳиссий баҳолаш (2-омил) нинг психологик муҳофаза мезони–меъёрий ҳиссий баҳолаш, психологик муҳофаза белгиси ўзини ўзи адекват бошқариш, психологик муҳофаза иерархияси–хотиржамлик, ўз– ўзига ишонч хусусиятларининг намоён этилиши билан; зиддиятли ҳолатдан сақланиш (3-омил)нинг психологик муҳофаза белгиси–индивидуал услубни намоён эта олиш, психологик муҳофаза иерархияси–баҳс–мунозара, ҳамкорлик, келишув, ўзини четға олиш, мослашиш каби хусусиятлар билан; фаолият ва индивидуал ёндашув (4-омил)нинг психологик муҳофаза мезони–адекват динамик сифатлари мутаносиблиги, психологик муҳофаза иерархияси эса ҳар бир динамик сифатға хос хусусиятларнинг намоён этилиши билан бевоСИТА боғлиқ эканлиги тақдим этилган эмпирик маълумотлар таҳлилида ўз аксини топди.

Адабиётлар рўйхати:

Ахмадов, Н. Р. (2022). Психологические механизмы реабилитации процесса дезадаптации у подростков. *Science and Education*, 3(4), 1271-1277.

Ахмадов, Н. Р. (2020). Роль психологического здоровья студентов в учебный процесс. *Психология XXI столетия*. In Сб. научных статей по материалам международной конференции) (pp. 127-131).

G'aybulloyev, A. A. (2022). Sportchilarda irodaviy sifatlarni shakllanishining psixologik mexanizmalari. *Science and Education*, 3(4), 832-837.

Гайбуллаев, А. А. Особенности эмоционального состояния спортсменов. *Вестник интегративной психологии (Ярославль, выпуск 23, 2021.–С. 69-73.*

Nazarov, A. M. (2020). PSYCHOLOGICAL MECHANISM FOR IMPROVEMENT OF PSYCHOLOGICAL PROTECTION OF SPORTSMEN. *Theoretical & Applied Science*, (1), 435-438.

Назаров, А. М. (2020). Психологическая защита личности в спортивной деятельности “Психология XXI столетия”. Выпуск, 1, 97-99.

Бафаев, М. М., Усманова, М. Н., & Остонов, Ш. Ш. (2014). Симптомы эмоционального выгорания современного педагога. *Наука. Мысль*, (6).

Бафаев, М. М., & Остонов, Ш. Ш. (2014). СОЦИАЛЬНОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ КАК МЕХАНИЗМ ЗАЩИТЫ ОБЩЕСТВА. In *Формы и методы социальной работы в различных сферах жизнедеятельности* (pp. 24-26).

ISSN 2181-1717 (E)

9 772181 171701

ISSN 2181-1709 (P)

9 772181 170902